

Oponentský posudek

Martin Sýkora: *Evidence a analýza terénních tvarů reliéfu a jejich vztah ke středověkým hradním areálům*. Diplomová práce, Ústav pro archeologii, Filozofická fakulta univerzity Karlovy, Praha 2020, 255 stran, 180 obrázků v textu (fotografie, grafy, plány).

Výzkum hradů a dalších opevněných sídel středověkých elit je bohatou a vzrušující disciplínou, významně přispívající k poznání tehdejší společnosti, hospodářství, kultury i přírodního prostředí. Archeologický přínos je přitom stále výraznější, neboť těží z rychlého rozvoje výzkumných metod v posledním dvacetiletí, včetně nástupu velkoplošného a detailního leteckého laserového mapování povrchových tvarů (LiDAR). Ověření praktických možností této metody při výzkumu vybraných českých hradů je náplní předkládané diplomové práce Martina Sýkory (poprvé předložena LS 2018, podruhé ZS 2019).

Diplomová práce je členěna do sedmi kapitol (osmou kapitolu tvoří bibliografie, devátou seznam ilustrací a fotografií). V první kapitole (s. 10–20) Martin Sýkora stručně bilancuje stav a směřování české kastelologie, různá pojetí i definice hradu a jeho hlavní funkce. Dále konceptualizuje hradní areály jako tzv. brownfieldy. Kapitulu uzavírá stanovením cíle, postupu řešení a očekávaných výsledků práce. Z textu je patrné, že diplomantův přístup je do velké míry ovlivněn přístupy krajinné archeologie, památkové péče a zájmem o hradní areály jakou nedílnou součást krajiny, kterou stále formujeme. Ze současných českých etablovaných archeologů nachází Martin Sýkora nejvíce metodických inspirací u dr. Davida Nováka.

Hlavním cílem práce je vypracování, ověření a prezentování efektivní metody identifikace a terénního ověření antropogenních povrchových tvarů, které se nachází v hradních areálech, navazují na ně nebo se nachází v jejich geografické blízkosti. Prostředkem k tomu má být několik konkrétních případových studií, zahrnující především analýzu veřejně dostupných LiDAR dat (DMR 5G) a jejich analýzu v prostředí GIS, dále terénní průzkum a dokumentaci, a konečně srovnání s historickými mapami, plány a také náčrty povrchových tvarů v hradních areálech, s nimiž zachází česká kastelologie.

Druhá kapitola podává přehled různých typů archeologicky doložených objektů, s jejichž relikty se lze v hradních areálech a jejich blízkosti setkat (s. 21–80). Martin Sýkora se opřel o rešerši odborné literatury týkající se pouze hradů v Čechách, moravskou literaturu využil minimálně, a to v některých obecnějších pasážích. Výstupem kapitoly je úvaha o viditelnosti (možnostech identifikace) jednotlivých objektů na plánech povrchových tvarů získaných rozborem LiDAR dat nebo přímo terénním průzkumem.

Ve třetí kapitole Martin Sýkora svou pozornost přesouvá k technologii LiDAR a její využití v archeologii (s. 81–85). Překvapivě chybí zmínky o studiích Ondřeje Maliny (*Zprávy památkové péče 2014 a 2015*), jejichž cíle a metodické přístupy jsou velmi blízké těm diplomantovým.

Čtvrtá kapitola čtenáře seznamuje s databází středověkých hradů v Čechách (podle encyklopedie T. Durdíka) a kritérii pro výběr případových lokalit (vhodné podmínky pro dochování a výzkum povrchových tvarů, nižší badatelský zájem) (s. 86–96). Z celkem 644 lokalit jich bylo pro detailnější analýzu vybráno celkem osm. Způsob výběru je z hlediska cílů práce pochopitelný, na druhou stranu posuzované lokality mají – z historického hlediska – velmi málo společného. Následuje prezentace hlavních využitých metod – získání dat a tvorba modelu reliéfu, virtuální analýza a možnosti automatické detekce antropogenních povrchových tvarů, terénní průzkum antropogenních povrchových tvarů.

Se stavební podobou, kontextem a stavem poznání osmi případových hradů seznamuje pátá kapitola, zahrnující Červenice, Hengst, Košťálov, Mydlovar, Starý Rýzmberek, Rýzmberek, Valdek a Volfštejn (s. 97–121). Sídlní kontext hradů je podán elementárním způsobem, diplomant se opírá o publikaci Historický lexikon obcí a internetové zdroje zpřístupňující údaje o geologickém prostředí. Ostatní podkapitoly mají povahu rešerše odborné literatury. Nikde bohužel nebyla reflektována ekonomická jednotka („panství“), jejímž centrem nebo součástí hrad byl. Charakter a funkce posuzovaných hradů proto autorovi unikají.

Těžiště diplomové práce představuje šestá kapitola, pojednávající výsledky terénní ověřovací prospekce (s. 122–226). Martin Sýkora u každého z hradů popisuje (1) terénní tvary, identifikované, analyzované a digitalizované podle LiDAR snímků, a (2) následně ověřené, dokumentované a interpretované na základě terénní prospekce. Pozornost je věnována středně velkým až velkým plošným nebo lineárním povrchovým tvarům, které jsou na LiDAR snímcích dobře rozpoznatelné. U třech hradů diplomant ověřoval dva objekty, u čtyř hradů čtyři až šest objektů, u Volfštejna dvanáct objektů (celkem 37 objektů). Úkolem terénní prospekce nebylo vyhotovení samostatného plánu povrchových tvarů/objektů, ale jejich fotografická dokumentace, změření rozměrů pásmem a nivelační tyčí a slovní popis. Pro interpretaci Martin Sýkora využil starší mapová díla dostupná na internetu, tj. vojenské mapy, katastrální plány a letecké snímky, a také publikované skicy povrchových tvarů a stavebních konstrukcí v hradním areálu. Diskuze a interpretace objektů zpravidla postupuje od odlišení antropogenních a přirozených tvarů, přes jejich relativní chronologické zařazení až po interpretaci. Výsledky dosažené na každé lokalitě jsou shrnuty v samostatných pasážích. Zvláštní podkapitola je věnována aspektům památkové péče sledovaných lokalit, které z podstatné části leží v okrajových a nedostupných polohách, mimo současná sídla a frekventované turistické trasy (Červenice, Hengst, Příkopy a Mydlovar). Martin Sýkora upozorňuje, že malá atraktivita a známost těchto lokalit je na jednu stranu chrání, na druhou vede k neúmyslnému a nevědomému poškozování terénních tvarů zvláště mimo vlastní hradní jádro.

Závěrečná sedmá kapitola je poměrně stručná (s. 227–234). Diplomant upozorňuje na rozdíly v dochování povrchových tvarů mezi jednotlivými lokalitami, což souvisí s jejich středověkou podobou,

funkcí a novověkými aktivitami v jejich blízkosti. Pozitivně hodnotí také analytické možnosti veřejně dostupných DMR 5G dat. Dále konstatuje, že na jejich základě je náš pohled selektivní, neboť dobře lze identifikovat především rozměrnější plošné zahloubené povrchové tvary, dlouhé lineární zahloubené i vyvýšené povrchové tvary a menší povrchové tvary s výrazným převýšením. V samostatné podkapitole se diplomant zabývá významem a výsledky terénního výzkumu na pozadí výchozího plánu, vypracovaného podle LiDAR dat. Zjištění nepřekvapují – LiDAR data poskytují rychlý, efektivní, ucelený a plošný pohled na výrazné povrchové tvary, jsou tedy selektivní. Terénní ověření je sice nutné, zároveň je ale limitováno časovou a fyzickou náročností a také prostupností terénu. Diplomantova zkušenost ale není příliš zobecnitelná, neboť terénní prospekce – podle fotografií – prováděl v nevhodném vegetačním období. To snižuje i význam předchozí, šesté kapitoly (např. hrad Mydlovar v lužním lese nemělo smysl navštěvovat v létě). Martin Sýkora dále přirovnává hradní areály k tzv. brownfieldům, které nejsou využívány a konzervují relikty předchozích intenzivních lidských aktivit. Přirozeným výsledkem práce je i kritické zhodnocení výpovědní hodnoty starších půdorysných skic hradních areálů. Na závěr diplomant vyjmenovává přístupy, které by mohly naše poznatky získané analýzou LiDAR dat a terénní prospekci dále rozšířit – geofyzikální průzkum, povrchové sběry, průzkum detektorem kovů, aplikace fotogrammetrie.

Shrneme-li, mezi silné stránky diplomové práce patří tvorba vstupní databáze, analýza LiDAR dat, identifikace a vektorová digitalizace nápadných povrchových tvarů, práce s GIS a také tvorba plánů. Úctyhodné je pracovní nasazení diplomanta, především pokud jde o rozsah sledované problematiky a náročného terénního průzkumu osmi lokalit. Diplomová práce je bohužel jen málo ovlivněna otázkami současné kastelologie, chybí v ní problémová reflexe, stranou více méně zůstala relevantní zahraniční literatura. Pojednání o jednotlivých hradech zůstává – ke škodě práce – povrchní a stojí na přejímání údajů sekundární literatury. Větší míra kritiky by práci prospěla. Poznatky o sledovaných lokalitách jsou fragmentární a samy o sobě příliš nového nepřinášejí. Důležité je nicméně, že Martin Sýkora názorně ukázal, jak nepřesné jsou dosavadní skic povrchových tvarů v hradních areálech, zvláště těch tvarů, které leží mimo vlastní hradní jádro. Diplomová práce dokládá diplomantovy praktické znalosti i dovednosti a také schopnost pracovního nasazení. Jako celek splňuje základní nároky kladené na tento typ absolventských prací. Z toho důvodu ji doporučuji k obhajobě s návrhem klasifikace dobře.

V Praze, 25. srpna 2020

Doc. PhDr. Tomáš Klír, Ph.D.

Ústav pro archeologii FF UK